

DÜNDEN BUGÜNE KÜTAHYA MEVLEVÎHÂNESİ(*)

Sezai KÜÇÜK (**)

Özet

Bu makale mekan (Mevlevîhane) merkezli bir Mevlevîlik tarihi çalışmasıdır. Bu çalışmada da; kuruluşundan 1925 yılında kapanışına kadar Kütahya Mevlevîhanesi'nin tarihi seyri, Mevlevîhanede vazife yapan Mevlevî şeyhleri, bu şeyhlerin çeşitli yönleri (müellif, hattat, musikişinas vs.) ve Mevlevîhanenin sanat, kültür ve siyaset açısından Kütahya ve Osmanlı İmparatorluğu içinde yeri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevlevî, Mevlevîlik, Mevlevîhane, Kütahya.

Kütahya Mevlevîhane: in the Past and Present

Abstract

This article is about the history of Mevlevîyye in the region of Kütahya/Turkey. In this study, we are concerned with the history of Kütahya Mevlevîhane from it's beginning up until closure in 1925. We shall deal with the lives of all Mevlevî masters (Sheyh) with a special emphasis on their particular ideas. We shall also focus on the place of Kütahya Mevlevîhane in the social, cultural and political life of Kütahya in particular and Otaman State in general.

Key Words: Mevlevî, Mevlevîyye, Mevlevîhane, Kütahya.

*) Bu makale 3-5 Haziran 2005 tarihinde Kütahya'da düzenlenen "I. Uluslararası Sunullah Gaybi ve Kütahya'da Tasavvufî Hayat Sempozyumu"nda sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

**) Yrd. Doç. Dr. Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf ABD Öğretim Üyesi.
(e-posta: skucuk@sakarya.edu.tr)

Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin 672/1273 yılında Konya'da vefatından sonra adına oğlu Sultan Veled (ö. 712/1312) tarafından kurulan Mevlevîlik, Selçuklular devrinden başlayarak Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süre içerisinde, toplumu derinden etkileyen tarikatların başında gelmiştir. Mevlânâ'nın sağlığında ortaya koyduğu anlayış çerçevesinde tertip ettiği özel meclisler, dinî sohbetler, zikir ve semâ toplantıları, vefatından sonra oğlu Sultan Veled ve kendisine tâbî olanların gayretiyle, bir sistem dâhilinde yaşatılmaya çalışılmıştır. Böylece ortaya çıkan Mevlevîlik, Konya bulunan Mevlânâ Dergâhı merkez olmak üzere, kısa sürede çelebilerin önderliğinde, gerek Mevlevî halifeleri gerekse Mevlevî tarikatı müntesipleri vasıtasıyla, Anadolu ve diğer İslâm beldelerinde yaygınlık kazanmış ve buralarda mevlevîhâneler tesis edilmiştir¹.

Bu mevlevîhanelerden biri de Kütahya'da tesis edilmiştir. Mevlevîlik tarihi içerisinde bu tarikatın önemli merkezlerinden biri olan Kütahya Mevlevîhânesi, ilk Mevlevî tekeleri olan Konya ve Afyonkarahisar mevlevîhanelerinden sonra tesis edilmiş, erken dönem mevlevîhanelerinden biridir².

Bu gün Kütahya il merkezi, Börekçiler Mahallesi, Dönenler (eski Kapanaltı/Tahılparazarı) Meydanı'nın güney batısında, Ulu Camii'nin doğusunda yer alan mevlevîhenenin³ bânisi, Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled müntesiplerinden "Kütahya Fâtihî" diye bilinen Emîr İmâdüddin Hezâr Dinârî'dir. Emîr İmâdüddin Hezâr Dinârî, Kütahya'yı çok seven Sultan Veled'in arzusu üzerine Mevlevî dergâhının çekirdeğini oluşturacak olan Hezâr Dinârî Mescidi'ni bu günkü yerine inşâ ettirmiştir⁴.

Mevlevîliğin bânisi olarak kabul edilen Sultan Veled, Kütahya'yı "kusursuz bir güzel" olarak tasvir eder. "Bu tasvirle o, Kütahya'nın iklim, toprak ve su itibariyle gerçekten yaşanılacak bir coğrafyaya sahip olduğuna işaret etmenin yanında, Mevlevî dervişlerinin buraya gelip yerleşmelerini ve burada Mevlânâ'nın düşüncelerini yaymalarını da teşvik etmektedir. Nitekim o, bu düşünceleri kuvvetlendirici mahiyette; "*Cennet Kütahya'nın ya altındadır ya üstündedir.*" demiştir⁵. Bununla onun, cenneti dünyevileştirmek

1) Geniş bilgi için bk. Seyyid Sahîh Ahmed Dede, *Mecmûatü'l-Tevârihi'l-Mevleviyye*, s. 104-192; Hocazâde Ahmed Hilmi, *Hadikatü'l-Evliyâ Silsile-i Meşâyih-i Mevleviyye*, s. 4-64; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 244-266; a. mlf. *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, s. 3; Franz Babinger-M. Fuad Köprülü, *Anadolu'da İslamiyet*, s. 54-55; Bedîüzzaman Fîrûzanfer, *Mevlânâ Celâleddîn*, (F. Nafiz Uzluk'un Önsöz'ü), s. 3-9, 230-239; Mehmet Önder, *Yüzyıllar Boyunca Mevlevîlik*, s. 5-6. Hocazâde Ahmed Hilmi, Mevlevîliğin şu şubeden yayıldığını kaydeder: 1- Çelebiler Şubesi 2- Kalenderîler Şubesi (Dîvâne Mehmed Çelebi v.b.) 3- Dedegân Şubesi. Bk. Hocazâde Ahmed Hilmi, a.g.e., s. 43-44.

2) Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 334, 335;

3) Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Kütahya, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, s. 223, 347; Sevgi Parlak-Barihüda Tanrıkorur, "Kütahya Mevlevîhanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, s. 1.

4) Sultan Veled, *Dîvân-ı Sultan Veled*, 86-87; Sakıb Dede, *Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân (Sefîne-i Mevleviyye)*, I, 45; *Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi (KMM)*, Dosya No: 51/29; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 23-24.

5) Sultan Veled, *Dîvân-ı Sultan Veled*, s. 550 (707 ve 810 numaralı gazeller)

gibi bir amacının bulunmadığı âşîkar olmakla birlikte, onun Kütahya'yı Mevlevî kültürünün önemli merkezi haline getirme emelinden söz etmek mümkündür.⁶ Nitekim Sultan Veled'in Kütahya'ya karşı bu teveccühü karşılıksız kalmamış, az bir zaman sonra Mevlevîlik Kütahya'nın köylerine kadar yayıldığı gibi⁷, Eflâkî'nin rivayetine göre; Kütahyalılar Mevlânâ'ya ve Sultan Veled'e karşı sevgilerini, Sultan Veled Konya'ya dönünce Mevlânâ Dergâhı'na; "beyaz mermerden gayet muntazam, hoş bir havuz"u hediye olarak göndererek ifade etmişlerdir⁸.

Sultan Veled'den sonra yerine geçen oğlu Ulu Ârif Çelebi (ö. 719/1320) de babası gibi Kütahya'ya ehemmiyet vermiş, Mevlevîliğin en önemli kaynaklarından olan *Menâkıbu'l-Ârifn'in* müellifi Ahmet Eflâkî ile birlikte bu şehri ziyaret etmiş ve Mevlevî zâviyesi halini alan Hezâr Dinârî mescidinde konaklamıştır⁹.

Zamanın Germiyanoglu Beyi Yakub Bey (702/1302-741/1340)¹⁰, Ulu Arif Çelebi'yi 712/1312 yılından önce bu zâviyede ziyaret etmiş ve kendisine mürid olmuştur¹¹. Germiyanoglu Yakub Bey'in desteğiyle, bu dönemde Mevlevîlik Sultan Veled döneminde olduğu gibi Kütahya'nın köylerine kadar yayılışını sürdürmüş, Kütahya yakınlarındaki Çakır Köyü bir Mevlevî köyü haline almış ve mevlevîliğin bu bölgedeki merkezi Kütahya Mevlevîhanesi olmuştur¹².

Sultan Veled ve Ulu Ârif Çelebi dönemlerinde her ne kadar Mevlevîliğin Kütahya'nın köylerine kadar yayıldığından bahsedilse de, bahsi geçen dönemlerde Kütahya'da kurumsal anlamda bir Mevlevîlikten bahsetmek mümkün görülmemektedir. Bu sebeple burada açıklığa kavuşturulması gereken nokta, Kütahya Mevlevîhanesi'nin kurumsal anlamda ne zaman faaliyete geçtiği konusudur. Bir çok araştırmacının da ifade ettiği gibi Kütahya Mevlevîhanesi'nin kurumsal anlamda faaliyet göstermesi, dergâhın ilk şeyhi kabul edilen Celâleddin Ergün Çelebi (ö.775/1374) ile başlamaktadır. Yani Ergün Çelebi'den önce kaynaklarda Kütahya Mevlevîhanesi için bir şeyhten bahsedilmemektedir¹³.

- 6) Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mimarisi", *Kütahya, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, s. 353-354; Bilal Kemikli, "Kütahya Mevlevîliği; Mevlevî Kültürünün Merkezlerinden Biri Olarak Kütahya", *STEM Dergisi*, Sayı: 1, s. 105.
- 7) Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245.
- 8) Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifn*, II, 306-307. Havuzla ilgili diğer bilgiler için bk. *a.g.e.*, II, 306-308
- 9) Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifn*, II, 349.
- 10) Yakub Bey b. Alishir ile ilgili geniş bilgi için bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, s. 33-44; Ayrıca Germiyanogulları Beyliği için bk. Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", *DİA*, XIV, s. 33-35.
- 11) Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifn*, II, 343, 349; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 35-37; Mustafa Çetin Varlık, "Germiyanogulları", *DİA*, XIV, s. 33.
- 12) Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 245.
- 13) Kütahya bir mevlevî zaviyesinden bahseden ilk kaynak Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifn* isimli eseridir. Eflâkî zaviyeden bahsederken bir halife veya şeyh ismi zikretmez. Mustafa Sakıb Dede de *Sefîne-i Mevleviyye*'sinde mevlévîhane şeyhi olarak Celâleddin Ergün Çelebi'nin ismini verir. Diğer Mevlevî kaynakları da Kütahya Mevlevîhanesi'nin ilk şeyhi olarak yine aynı isimden bahsederler. Bk. Ahmet Eflâkî, *Menâkıbu'l-Ârifn*, II, 343, 349; *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 59-97; Mehmed Ziya, *Bursa'dan Konya'ya Seyâhat*, s. 236; *KMMA*, Dosya No: 51/29; S. Parlak-B. Tanrıkorur, "Kütahya Mevlevîhanesi", *DİA*, XXVII, s. 1.

Mevlevîlik Kütahya'ya Sultan Veled zamanında girmiş, Hezâr Dinârî bu gün adıyla anılan mahalde bir mescid inşa ettirmiş ve bu mescid Kütahya'da henüz kurumsallaşmamış mevlevîliğin ilk merkezlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Nitekim mevlevîhane Ergün Çelebi zamanında burada tesis edilmiş ve söz konusu Hezâr Dinârî mescidi Ergün Çelebi başta olmak üzere vefat eden diğer Mevlevî şeyhlerinin buraya defnedilmesiyle Ergün Çelebi Türbesi'ne dönüşmüştür¹⁴.

Kütahya Mevlevîhânesi tarihinde en önemli mevki hiç şüphesiz, dergâhın bilinen ilk şeyhi kabul edilen Celâleddin Ergün Çelebi (ö.775/1374)'ye aittir¹⁵. Ergün Çelebi, Ulu Ârif Çelebi oğlu Emîr Alim (743-751/1342-1350) ve Emîr Vâcid Çelebi (751-770/1350-1368)'ler döneminde Konya'da yetişmiş ve Kütahya Mevlevîhânesi'ne postnişin olmuştur¹⁶. Ergün Çelebi döneminde dergâha ilave edilen hücre, matbah ve semâhâne ile Kütahya Mevlevîhânesi zamanının en önemli Mevlevî tekkelerinden biri olmuş ve Ergün Çelebi'nin vefatından sonra burası Ergüniye Zâviyesi olarak anılmaya başlanmıştır¹⁷.

Celâleddin Ergün Çelebi'nin hayatına dair bilgilerin bulunduğu elimizdeki tek ve en eski kaynak, Çelebi'nin vefatından yaklaşık üç buçuk asır sonra yine aynı dergâhın postnişinlerinden Mustafa Sakıb Dede (ö.1148/1735)'nin kaleme aldığı *Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân* isimli eserdir¹⁸. Bazı araştırmacılara göre Çelebi ile ilgili bilgi veren tek kaynak olmasına rağmen burada aktarılan bir takım bilgilerin tarihi yanlışlar içermesi sebebiyle ihtiyatla kullanılması gerekmektedir¹⁹.

Sakıb Dede'nin rivayetlerine göre; 700/1301 yılında Kütahya'da doğan Ergün Çelebi'nin annesi, Âbide Melik Hanım, babası Germiyanogullarından Süleyman Paşa'nın (ö.789/1387) oğlu İlyas Paşa'dır. Süleyman Paşa, Sultan Veled'in kızı Mutahhara Hatun'la evlendiği için Ergün Çelebi, anne tarafından Sultan Veled'in torunudur. Bu sebeple Celâleddin Ergün'a "Çelebi" unvanı verilmiştir²⁰. Celâleddin Ergün Çelebi, Sakıb Dede'ye göre; Ulu Ârif Çelebi, Emîr Âlim Çelebi (ö.739/1338) ve Emîr Vâcid Çelebi (ö.743/1342)'den feyz almıştır. Sakıb Dede, Mevlevîliğin ilk dönemlerinde tarikatın yayılmasında büyük hizmetleri olan Dîvâne Mehmed Çelebi (ö. 951/1544'den sonra)'nin babası Abâpuş-i Veli'den (ö. 890/1486) de istifade ettiğini söylese de, bu bilgi tarihi bakımından mümkün değildir. Yine Sakıb Dede; Ergün Çelebi'nin bir ara Bursa'ya giderek Geyikli Baba'nın sohbetlerine katıldığını, Ahi Evran'ın Ergün Çelebi'nin müridi oldu-

14) S. Parlak-B. Tanrıkorur, "Kütahya Mevlevîhânesi", *D/Â*, XXVII, s. 1

15) Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 237; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 148; Nuri Özcan, "Celâleddin Ergün", *D/Â*, VII, 247.

16) KMMMA, Dosya No: 51/29; Nuri Özcan, "Celâleddin Ergün", *D/Â*, VII, 247.

17) *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 59-97; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 236.

18) Bk. *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 59-97.

19) Sakıb Dede'nin Ergün Çelebi ile ilgili tarihi yanlışları için bk. Abdülbaki Gölpinarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 122-125; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 226; Hasan Özönder, "Kütahya Mevlevîhânesi", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 2, s. 75.

20) Çelebi, Mevlevîlikte sadece Mevlânâ torunlarına verilen bir unvandır. Bk. Mehmet İpşirli, "Çelebi", *D/Â*, VIII, s. 259; Celâleddin Çelebi, "Çelebi Efendi", *D/Â*, VIII, s. 261-262.

ğunu ve Ahi Mustafa ve Ahi Erbasan isimli iki fütüvvet şeyhinin de Ergün Çelebi'ye intisab ettiğini söyler²¹.

Celâleddin Ergün Çelebi'ye Konya'da Şems makamında yedi terklı Şemsî tac giydirilerek hilafet verilmiş ve bir süre sonra Ergün Çelebi 730/1330 yılında, Kütahya'da za- viye olarak varlığını sürdüren mevlevîhaneye ilk postnişin olmuştur. Sakıb Dede, Çelebi'nin Kütahya'da meşîhati sırasında bazen Mevlevî külahı bazen de Şemsî tâcı giydiğini, sandukasındaki sikkenin altında da Şemsî tâcın bulunduğunu nakletmektedir²².

Sakıb Dede'ye göre; Ergün Çelebi uzun bir müddet Kütahya Mevlevîhânesi'nde meşîhat makamında bulunduktan sonra 775/1374 yılında vefat etmiş ve bu günkü bulunduğu yere defnedilmiştir²³. Fakat Uzunçarşılı, Sakıb Dede'nin bu rivayetini kabul etmez ve Süleyman Paşa'nın 789/1387'de vefat ettiğine göre torunun hicri dokuzuncu miladî on dördüncü asrın ortalarında vefat ettiğini kabul etmenin daha doğru olacağını söyler²⁴.

Yine Ergün Çelebi'ye dair tek kaynak olan Sakıb Dede, Ergün Çelebi'nin *Gençnâme*²⁵ ve *İşâratü'l-Beşâra*²⁶ isimli iki eseri olduğunu bildirip, şiirlerinden bazı bölümler aktarırsa da Abdülbaki Gölpınarlı bunların Ergün Çelebi'ye ait olduğunu kabul etmez²⁷. Bu iki eserle birlikte Sakıb Dede, Ergün Çelebi'nin Arapça ve Farsça sözlerini aktararak tercüme etmiş, ayrıca *Çihl Kelime-i Tayyibe* isimli mensur bir eserinin olduğunu da belirtmiştir²⁸.

Celâleddin Ergün Çelebi'nin vefatından sonra oğlu Burhâneddin İlyas Çelebi (ö. 798/1396) dergâha postnişin olmuştur²⁹. Yirmi üç sene bu görevde kalan Burhâneddin Çelebi'den sonra, yerine Ergün Çelebi'nin yeğeni, İlyas Paşa'nın torunu, Şah Melik'in

21) *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 60, 76, 85-86; *KMMA*, Dosya No: 51/29; Mehmed Ziya, *a.g.e.*, s. 237; Nuri Özcan, "Celâleddin Ergün", *DİA*, VII, 247.

22) *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 60-62; *KMMA*, Dosya No: 51/29.

23) Ergün Çelebi'nin hayatıyla ilgili geniş bilgi için bk. *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 59-96; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 236-239; Nuri Özcan, "Celâleddin Ergün", *DİA*, VII, 247-248. Kütahya Mevlevîhanesi vekil postnişini Hasan Ulvî el-Mevlevî, Konya Mevlânâ Dergâhı'na gönderdiği evrakta Ergün Çelebi'nin meşîhat müddetini kırk beş yıl olarak vermektedir. Bk. *KMMA*, Dosya No: 51/29

24) İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 226.

25) "İnsan-ı Kâmil" kavramını anlatan Türkçe kırk beyitlik mesnevîyi Sakıb Dede eserine iktibas etmiştir. Bkz. *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 67-68.

26) Mevlevî ayininin özelliklerinin anlatıldığı bir risâledir. On sekiz "nükte"ye ayrılmıştır. *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 77-83.

27) Gençnâme'nin bir beytinde geçen "Faizi" mahlasından hareketle Abdülbaki Gölpınarlı risâlenin Ergün Çelebi'ye ait olmadığını ileri sürmüştür. Yine Gölpınarlı, *İşâratü'l-Beşâra* isimli eseri Sakıb Dede'nin kendi üslubuna dönüştürerek eserine aldığı ve Mevlevî ayininin son şeklini aldıktan sonra kaleme alındığı için başka bir müellife ait olup, Ergün Çelebi'ye ait olmadığını ileri sürmüştür. Bk. Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 123.

28) *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 68-75; Nuri Özcan, "Celâleddin Ergün", *DİA*, VII, 248.

29) *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 97-105; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye*, s. 51-56; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 239; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75. Uzunçarşılı, vefat tarihini 898/1492 olarak veriyor ve *Sefîne-i Mevleviyye*'nin verdiği 798/1395 tarihinin yanlış olduğunu söylüyor. Bk., İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 225;

oğlu Zeynüddin Çelebi (ö. 828/1425) postnişin olmuş ve yirmi beş yıl meşihatta kalmıştır³⁰.

Bu dönemde ortaya çıkan Timur hadisesi neticesinde; Mevlevîler Kütahya'da sıkıntıya düşmüşlerdir. Mevlevîlerden Yakub Çelebi şehid olmuş, burada bulunan Mevlevîlerin bir kısmı Konya'ya bir kısmı da diğer emin beldelere göç etmişlerdir. Kütahya'da mevlevîhâneye bir türbedar görevlendirilmiş ve böylece 950/1544 yılına kadar dergâhın açık kalması sağlanmaya çalışılmıştır. Yüzyılı geçen bir fasıladan sonra, Konya'dan postnişinlik vazifesini ifâ etmek üzere İbrahim Dede (ö. 1010/1602) Kütahya Mevlevîhanesi'ne vazifelendirilmiştir. İbrahim Dede altmış yıla yakın sürdürdüğü vazifesi müddetince dergâhı eski fonksiyonuna kavuşturmuştur³¹. Vefatını müteakib "Ulûfeczizâde" diye bilinen, İbrahim Dede'nin müntesiplerinden ve damadı olan Mehmed Dede (ö. 1060/1650) posta geçmiş, elli yıl meşihat makamında kalmıştır³². İ. Hakkı Uzunçarşılı, Dede'nin güzel talik yazan bir hattat olduğunu ifade etmekte ve vefat tarihini 1100/1689 olarak vermektedir³³.

Mehmed Dede'nin vefatıyla birlikte Kütahya Mevlevîhanesi'nde ilk, Mevlevîlik tarihinde ikinci hanım şeyh olarak anılacak olan Kâmile Hanım bu dergâhta posta geçmiştir. Konya çelebilerinden ve Konya Mevlânâ Dergâhı tarihinde tek "İnas Çelebi" olarak Çelebilik makamında bulunan Küçük Ârif Çelebi (ö. 1052/1643)'nin kızı olan ve aynı zamanda Mesnevîhan olarak da bilinen Kâmile Hanım, Kütahya Mevlevîhanesi meşihat makamına Konya'dan gönderilmiştir³⁴.

Mevlevîlik tarihinde ilk hanım şeyh örneğine Afyon Mevlevîhâneleri'nde rastlanmaktadır. Bu dergâh İnas çelebilerinden olup, tarikatın geniş muhitlere yayılmasında etkili olan Divâne Mehmed Çelebi (ö. 951/1545'den sonra)'den³⁵ sonra onun soyundan gelenlere tahsis edilmiş, son zamanlara kadar bu minvalde devam etmiştir. Bu sebepten olsa gerek Mevlevîlik tarihinin en dikkat çekici olaylarından biri gerçekleşmiş ve Mehmed Çelebi kızı Destina Hatun (ö.1040/1631) oğulları adına mevlevîhânenin postnişinlik makamına geçmiştir³⁶. Destina Hatun'dan sonra Afyonkarahisar Mevlevîhâneleri postuna Küçük Mehmed Efendi tayin edilmiş, 1045/1636 senesinde vefat edince yerine Destina Hatun'un diğer oğlu Karahisarlı II. Veled Çelebi'nin oğlu Küçük Mehmed Ârif Çelebi

30) *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 102-107; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 240; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75.

31) *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 240; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75-76.

32) Bkz. *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 240; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75.

33) Bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 254.

34) *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 255-259; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 241-242; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 75;

35) Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 103; Nihat Azamat, "Divâne Mehmed Çelebi", *DİA*, IX, 436; Süleyman Gönçer, *Afyon İli Tarihi*, II, 95.

36) *Sefîne-i Mevleviyye*, I, 252-253; Sahih Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 151-152, 163-164; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 279-280; Yusuf Ilgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 33-42. H. Özönder, *a.g.m.*, s. 103.

(ö. 1052/1643) geçmiştir. Bu dergâhın tarihinde ilgi çekici diğer bir olay da, Mehmed Ârif Çelebi'nin meşîhati zamanında dergâhın idari işlerini büyük kızı Güneş Han'ın üstlenmesidir ki, Güneş Hatun Mehmed Ârif Çelebi'nin vefatından sonra da dergâhın postuna oturmuş bir süre dervişlerin irşadiyla meşgul olmuştur³⁷. Onun 1071/1660 yıllarında seksen yaşında vefatından sonra da kaynaklar, Güneş Hatun-ı Sugrâ'nın Afyon Dergâhı'na bir süre şeyhlik ettiğini ilave etmektedirler³⁸.

Kütahya Mevlevîhanesi'nin ilk hanım şeyhi Kâmile Hanım'dan sonra şeyhlik makamında oğlu Hüseyin Çelebi'yi görüyoruz³⁹. Bu arada Kâmile Hanım'ın kızı olan şaire Fatma Hanım da annesi gibi Kütahya Mevlevîhanesi'nde vazife yapmış, Mesnevîhan olması ve dervişlerin bütün ihtiyaçlarına koşması sebebiyle "Ümmü'l-fukarâ" diye isimlendirilmiş ve 1122/1710 tarihinde vefat etmiştir⁴⁰.

Bu bilgiler değerlendirildiğinde; Afyonkarahisar Mevlevîhanesi'nde olduğu gibi, 1060/1650 yılında vefat eden Mehmed Dede'nin yerine Kâmile Hanım'ın oğlu Hüseyin Çelebi'nin tayin edildiği, Hüseyin Çelebi'nin yaşının küçüklüğü sebebiyle posta annesi Kâmile Hanım'ın vekâlet ettiği, Kâmile Hanım'ın vefatı veya yaşlanması sebebiyle de Hüseyin Çelebi posta geçecek yaşa erişinceye kadar kız kardeşi Fatma Hanım'ın bu vekâleti devam ettirdiği sonucuna varmak mümkündür. Vefat tarihi bilmeyen Hüseyin Çelebi'den sonra Kütahya Mevlevîhanesi meşîhatine Mustafa Sakıb Dede geçmiştir.

İzmirli olan Sâkıb Dede (ö. 1148/1735)⁴¹, İbn-i Arabî soyundan, Edirne Mevlevîhanesi şeyhi Mehmed Dede'den inabet almış, gençliği döneminde Fazıl Ahmed Paşa'nın meclisine girmiş, daha sonra Mısır'a seyahat etmiş, akabinde İstanbul'a dönmüş, burada iken zamanın önemli mevlevîleriyle arkadaşlık etmiştir. İstanbul'da iken Kütahya Mevlevîhanesi postunun boşalması üzerine (Fatma Hanım'ın vefatından sonra) bu dergâha şeyh olarak tayin edilmiştir. Orada Fatma Hanım'ın kızı Havva hanımla evlenmiş ve kırk yıla yakın Kütahya Mevlevîhanesinde şeyhlik yapmıştır. Sakıb Dede'nin şairliği yanında en önemli tarafı, Mevlevî meşayihinin hal tercümelerine dair kaleme aldığı üç ciltlik meşhur "*Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyân*" isimli eserin müellifi olmasıdır. Her ne kadar aktardığı bazı bilgiler tarihi vakalara uymasa da, Eflâkî'nin *Menâkıbu'l-Ârifin* isim-

37) *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 253-255; Sahîh Ahmed Dede, a.g.e., s. 165; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 279; S. Gönçer, a.g.e., II, 120; Yusuf İlgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 36-42.

38) *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 258; Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 280; S. Gönçer, a.g.e., II, 120; Yusuf İlgar, *Afyonkarahisar'da Mevlevîlik*, s. 42.

39) *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 237-238; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, a.g.e., s. 242; H. Özönder, a.g.m., s. 76;

40) *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 259-261; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, a.g.e., s. 242-244; İ. H. Uzunçarşılı, a.g.e., s. 232; H. Özönder, a.g.m., s. 76.

41) Geniş Bilgi için bk. *Sefîne-i Mevlevîyye*, I, 261; Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, s. 79-91; Fındıklı İsmet Efendi, *Tekmiletü'ş-şakaik fi Hakkı Ehl-i Hakâik*, V, s. 411-415; *Sicill-i Osmani*, II, 62; *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, a.g.e., s. 245-246; Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, s. 179; H. Özönder, a.g.m., s. 76; Ahmet Arı, *Mevlevîlikte Bir Hanedanlık Kurucusu Sakıb Dede ve Divânı*, Akçağ Yayınları, İstanbul 2003.

li eserinden sonra Mevlevîlik tarihini vefatı olan 1148/1735 tarihine kadar aktaran başka kaynak bulunmamaktadır.

Mustafa Sakıb Dede, eseriyle Mevlevîlik tarihine katkısı yanında yetiştirdiği Mevlevî müritleriyle de dikkat çekmiştir. İstanbul Yenikapı Mevlevîhânesi'ne 1159/1746 senesinde şeyh tayin edilen ve bu zamandan sonra tekkeler kapatılıncaya kadar Yenikapı Mevlevîhânesi meşîhatı kendi soyundan gelen Mevlevîler tarafından yönetilen Ebû Bekir Dede (ö. 1189/1775), Kütahya Mevlevîhânesi'nde Sakıb Dede'nin yetiştirdiği müstesnâ Mevlevîlerden biridir⁴². Yenikapı Mevlevîhanesi Kütahyalı Ebû Bekir Dede'den sonra, tekkeler kapatılıncaya kadar onun soyundan gelen postnişinler tarafından idare edildiği için, bu şeyhlere "Hânedân-ı Sâkıbiyye" denilmiştir⁴³. Ayrıca, yine Yenikapı Mevlevîhânesi'nin XIX. asırda postnişinlerinden olan Ebu Bekir Dede oğlu Ali Nutkî Dede (ö. 1219/1804)'nin mürebbiliğini yapan *Mecmûatü't-Tevârihi'l-Mevlevîyye* isimli eserin müellifi Seyyid Sahîh Ahmed Dede (ö.1228/1813) de Kütahya Mevlevîhânesi'nde yetişmiştir⁴⁴. Bu konuda Mustafa Erdoğan'ın *İstanbul Araştırmaları Dergisi*'nin VII. sayısında yayınladığı "*İstanbul'da Kütahyalı Bir Şeyh Ailesi, Seyyid Ebu Bekir Dede ve Ahfâdî*" başlıklı çalışma doyurucu bilgiler aktarmaktadır⁴⁵.

Sakıb Dede'den sonra oğlu olan Hâlis Ahmed Dede (ö. 1191/1777), babasının yerine geçmiş ve kırk üç yıl bu makamda bulunmuştur⁴⁶. Vefatını müteakib Ahmed Halis Dede'nin oğlu olan Abdurrahim Atâ Çelebi (ö. 1206/1791) posta geçmiş ve on beş yıl meşîhat görevini ifa etmiştir⁴⁷.

Sakıb Dede'nin Mevlânâ soyundan Küçük Ârif Çelebi'nin torunu Havva Hanımla evlenmesi ve meşîhate gelen şeyhlerin ana tarafından Mevlânâ soyuna müntesib olmaları sebebiyle, Ahmed Halis Dede'den sonra şeyhler tekrar Çelebi unvanıyla anılmaya başlanması dikkat çekicidir.

XIX. asra girildiğinde Kütahya Mevlevîhânesi meşîhatinde Abdurrahim Atâ Çelebi'nin oğlu Mehmed Sâib Çelebi bulunmaktadır. On bir yaşında babasının vefatı üzeri-

42) Esrar Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, s. 79-91; Mehmet Ziyâ, *a.g.e.*, s. 245-246; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265.

43) Esrâr Dede bir rubâisinde bu durumu şöyle tavsif eder:

*Şeyhim reh-i Mevlevî'de Gâlib oldı
Feyz-i nefesi âleme vâhib oldı
Esrar eğerçi bi-nevâdur ammâ*

Bir çâker-i hânedân-ı âkib oldı. Bk. Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarâ-yı Mevlevîyye*, s. 86.

44) *Defter-i Dervîşân II*, s. 86; Mehmed Ziyâ, *Yenikapı Mevlevîhanesi*, s. 156-157. Ayrıca Sahîh Ahmed Dede'nin hayatına dair geniş bilgi için bk. Şerifzâde Mehmed Fâzıl Paşa, *Şerhü'l-Evrâd el-Müsemma bi Hakâyık-ı Ezkâr-ı Mevlânâ*, s. 442-443; Sahîh Ahmed Dede, *a.g.e.*, s. 181-191; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 265-266.

45) Mustafa Erdoğan, "İstanbul'da Kütahyalı Bir Şeyh Ailesi, Seyyid Ebu Bekir Dede ve Ahfâdî", *İstanbul Araştırmaları Dergisi*, VII, s. 125-169.

46) *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *Bursa'dan Kütahya'ya Seyâhat*, s. 246; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, II, 62 ; İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 240; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 76-77.

47) *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77;

ne dergâh postuna geçmiş ve vefat tarihi olan 1227/1812 yılına kadar görev yapmıştır⁴⁸. Mehmed Ziya beyin kaydettiğine göre; bu tarihe kadar âsitâne olan Kütahya Mevlevîhânesi, Mehmed Sâib Çelebi döneminde âsitânelikten zâviyeliğe tebdîl edilmiştir⁴⁹.

Daha sonra yerine Abdurrahim Atâ Çelebi'nin diğer oğlu Abdülkadir Çelebi şeyhliğe tayin edilmiş, 1272/1855 senesine kadar yaklaşık kırk beş sene dergâhta postnişinlik yapmıştır⁵⁰. Vefatından sonra yerine tayin edilen oğlu İsmail Hakkı Çelebi de otuz sekiz yıl meşihat görevini yerine getirmiş ve 1309/1891 yılında vefat etmiştir⁵¹. Daha sonra Konya Mevlânâ dergâhı şeyhlerinden Abdülvâhid Çelebi (ö.1325/1907) zamanında Kütahya mevlevihanesi meşihatine İsmail Hakkı Çelebi oğlu İdris Hamdi Çelebi tayin olmuştur⁵².

İdris Hamdi Çelebi üç yıl kadar bu makamda bulunduktan sonra 1313/1895 tarihinde vefat etmiştir. Mehmed Ziya Bey, kendisi Bursa'da iken mektuplaştığı İdris Hamdi Çelebi'nin irfanına, zekâsına ve özellikle taşıdığı güzel hasletlerine hayran olduğunu ifade eder. Vefat ettiğinde kırk iki yaşındadır⁵³.

Bu dönemin Kütahya Mevlevîleri arasında dikkat çeken simalarından biri olarak dergâhın müntesiplerinden, şair Pesendî Hacı Ali Dede'yi burada zikretmek gerekmektedir. Mevlevîler arasında Pesendî Dede diye meşhur olan Hacı Ali Dede, XIX. asırda Mevlevîler arasında yaygınlık kazanan ve Kasımpaşa Mevlevîhânesi başta olmak üzere bazı Mevlevî dergâhlarda toplanan rind meşrep, ârif ve nüktedan Mevlevî tiplerinden biridir. 1257/1841 yılında Kütahya'da doğmuş ve 1331/1913 yılında yetmiş yaşında vefat etmiştir. Pesendî Dede'nin Kütahya'nın Kunduk viranlardaki bahçesi Dede'nin hoş sohbetlerinden zevk alan zamanın ilim ve edebiyat ehlinin toplandığı bir mekândır. Kendisi gibi Mevlevî olan oğlu Mehmed Celal Dede, babasının çoğunlukla hece vezniyle yazdığı şiirlerini toplamış ve bu şiirlerin bir kısmı 1929 yılında Mustafa Hakkı Bey'in himmetiyle basılmıştır⁵⁴.

İdris Hamdi Çelebi'nin vefatı üzerine yerine tayin edilen oğlu Ergün Çelebi'nin yaşının küçük olması sebebiyle vekâleten Rıza Çelebi oğlu Hüsameddin Çelebi meşihat makamına görevlendirilmiştir⁵⁵.

48) *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77.

49) M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247. Bk. *Konya Salnâmesi* 1300/1883/84-1314/1898/99.

50) *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77.

51) *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77. Nitekim 1300/1884/85-1306/1890-91 arası *Konya Salnâmeleri*'nde 1891 tarihine kadar Kütahya Mevlevihanesi postnişini olarak İ. Hakkı Çelebi'nin ismi geçmektedir. Bk. *Konya Salnâmesi* 1300/1883/84, 1312/1890/91.

52) *KMMA*, Dosya No: 51/14; *Konya Salnâmesi* 1307/1891/92-1314/1898/99.

53) *KMMA*, Dosya No: 51/29; M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 77.

54) İ. Hakkı Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 262-263.

Pesendî Dede'nin bir koşması şöyledir:

Gönül hiç kimsenin izin izleme

Nefsini bil, el kusurun gözleme

Sû-i zan haramdır, sırrın yüzleme

Belki anın anda yoktur medhali. Bk. Saadettin Nuzhet Ergün, *Halk Şairleri*, s. 40.

55) *KMMA*, Dosya No: 97/52; *KMMA*, Dosya No: 97/14.

Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde bulunan evraklara göre; Ergün Çelebi yaratılış olarak safdil, ahlaken de "mütevahhiş", her şeyi anlasa da ifadeden âciz, cezbeli bir yapıya sahiptir. Bu sebeptendir ki postta fazla kalamamış ve yerine kendisine vekalet eden Hüsameddin Çelebi Kütahya Mevlevihanesi'ne şeyh olarak tayin edilmiştir. Hüsameddin Çelebi'nin, sosyal bir yapıya sahip olması ve tavr-ı âvâm üzere davranışları halkın teveccühüne sebep olmuştur⁵⁶. 1317/1899 yılında kendisine "bir kıt'a nişân-ı âlf Osmânî ile taltif" edilmesi de, Hüsameddin Çelebi'nin İstanbul'a yakın olduğunu göstermektedir⁵⁷. Hüsameddin Çelebi yaklaşık on beş yıl vekil olarak dergâhın postunda bulunmuş ve takdire şayan bir idare göstermiştir. Fakat on beş yıl sonunda dergâha şeyh olarak Konya çelebilerinden Âmil Çelebi (ö. 1920) tayin edilmiştir. Evraklardan anlaşıldığına göre; Âmil Çelebi'nin tayini, halkın ve dervişlerin hoşuna gitmeyen uygulamaları ve üç yüz yıllık bir çelebi ailesini mâdûriyeti ve şeyhzâdelerin hukuk-ı şer'iyeleri gerekçe gösterilerek, şer'i mahkemeye başvurulmuş, vekalet-i umûmiyye tescil ettirilmiş, Meşhât-ı İslâmiyye, Sadâret ve Meclis-i Mebusân'a müracaatla bir vekil tayini ile dergâhın postu şeyhzâdelere tevcih edilmiştir. Kayseri Mevlevihânesi şeyhi oğlu Ahmed Efendi (Ahmed Remzi Dede) beş yüz kuruşluk maaşla hem şeyhzâdeleri okutmak hem de dergâha asaleten tayin edilen Sakıb Çelebi'nin çocuk olması hasebiyle vekâletini üslenmiştir. Bu asrın en önemli mevlevîlerinden olan, daha sonra Kastamonu, Halep ve Üsküdar Mevlevihânelerinde Mevlevî şeyhi olarak görev yapan Ahmed Remzî Dede, Kastamonu Mevlevihânesi'ne asaleten tayin edilmeden önce dokuz aya yakın Kütahya Mevlevihânesi'nde şeyh vekilliği yapmıştır. Bu dergâhta görev yaptığı müddetçe, ilim ve irfan sahiplerine dersler vermiş ve Ramazan ayı müddetince ikindi namazından sonra Mesnevî-i Şerif okutmuştur⁵⁸.

Ahmed Remzi Dede 1327/1909 senesinde Kastamonu Mevlevihânesine şeyh tayin edilmiş⁵⁹, yerine vekil şeyh olarak Ferruh Çelebi gönderilmiş fakat o da bir müddet sonra Üsküdar Mevlevihânesine şeyh olarak tayin edilmiştir. Daha sonra Kütahya mevlevihânesine yine vekâleten Hasan Dede ve ondan sonra da Çankırı şeyhi Nûri Dede gönderilmiştir⁶⁰.

Bütün bu bilgileri Konya Mevlânâ Dergâhına bir rapor olarak aktaran ve 1328/1910 senesinde misafir olarak Kütahya Mevlevihânesinde bulunan Akçaşâr Mevlevihânesi şeyhi Muhammed Fâik Dede; "*Şimdiye kadar takib edilen usûlün katiyyen muvafık olmadığını, bu sebeble usûl-ı kadîmeye riâyet edilmesi*"⁶¹ gerektiğini ifade etmektedir⁶².

56) *KMMA*, Dosya No: 97/52.

57) M. Ziya, *a.g.e.*, s. 247; A. Süheyl Ünver "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihâneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlâna Güldestesi*, Konya 1964, s. 36.

58) *KMMA*, Dosya No: 49/15, 57/14; Hasibe Mazıoğlu, *Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri*, s. 4; İbnü'l-emîn Mahmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şiirleri*, VIII/1408.

59) Hasibe Mazıoğlu, *Ahmed Remzi Akyürek ve Şiirleri*, s. 4.

60) *KMMA*, Dosya No: 97/14.

61) Burada usûl-ı kadîme'den maksat iki türlü anlaşılabilir. Birincisi; başta İstanbul dergâhları olmak üzere diğer Mevlevî dergâhlarında rastlanan çocuk şeyhe dergâh içinden kâmil bir dedenin vekâletidir. İkincisi ise; dergâha asaleten yeni bir şeyhin tayinidir.

62) *KMMA*, Dosya No: 97/14.

Nitekim son şeyhzâde Sakıb Çelebi'ye vekâleten gelen şeyhlerin uygulamaları ve vakıf gelirlerini gerek çelebi ailesi gerekse dergâh için hakkaniyet ölçüsünde dağıtmadıklarına dair Konya Mevlânâ Müzesi Arşivi'nde onlarca belge bulunmaktadır⁶³.

XIX. asrın sonu XX. asrın başlarında ortaya çıkan bu manzara neticesinde 1925 öncesi dergâhın son şeyhi olarak Sakıb Çelebi'nin isminin geçmesi, neticede Sakıb Çelebi'nin yaşının kifayet ettiği yıllardan itibaren posta geçtiğini göstermektedir⁶⁴. Nitekim Sakıb Çelebi'nin Milli Mücadele yıllarında Mevlevîlerin vatan savunmasına katkıda bulunmak için oluşturdukları Mevlevî Alayına maiyetindeki on bir müridiyle birlikte katıldığını biliyoruz⁶⁵.

1925 yılında tekke ve zâviyelerin kapatılmasına dair kanunla yaklaşık altı asrı aşkın bir süredir Mevlevîliğin Kütahya'daki temsilciliğini yapan mevlevîhanenin bu görevi sona ermiştir. Yukarıda isimlerini ve hayat serencamlarını aktarmaya çalıştığımız postnişinlerin yanında, bu dergâhtan birçok Kütahyalı Mevlevî şâir, hattat ve mûsikîşinas yetişmiştir. Burada Nilgün Açık tarafından hazırlanan ve Mevlevî şairleri esas alan doktora çalışmasından hareketle isimlerini zikredebileceğimiz Kütahyalı şâirler sırayla; Celâleddin Ergün (ö. 775/1373), Burhan (ö. 798/1396), Ahi Sadık ve Bedreddin (ö. 800/1397), Zeyneddin (ö. 800/1397), Hüsam (ö. 1100/1688), Esif (ö. 1145/1732) ve Sakıb Mustafa (ö. 1148/1735)'dir. Ayrıca buraya Fatma Hanım ve Mehmed Muhlis Çelebi'yi ilave etmek gerekmektedir⁶⁶.

Hattat olarak kaynaklarda Kütahya Mevlevîhanesi'nden Ulûfecizade Mehmed Dede'nin ismi geçmekle birlikte musikişinas olarak ta Kütahya'dan İstanbul Yenikapı Mevlevîhanesine göç eden Ebu Bekir Dede'nin bu dergâha Kütahya'dan taşıdığı musiki kütürü neticesinde yetişen Ali Nutkî, Abdülbâkî Nâsır, Abdurrahim Kühnî dedeleri burada anmak yerinde olur diye düşünüyoruz. Ayrıca Kasım 1938'de vefat eden Saatçi Mustafa Efendi Kütahya Mevlevîhanesinde Neyzenbaşılık görevinde bulunmuştur. Sâzende ve bestekârdır⁶⁷.

Kütahya Mevlevîhânesi, XIX. asrın başlarından itibaren bir çok onarım ve yenileme faaliyetlerine tabi tutulmuştur. Mevlevîhâne 1223/1808 yılında Kütahya'ya sürülen Hâlet

63) Bu belgelerin çoğu Konya'daki Çelebi Efendi'ye, çocuk şeyh Sakıb Çelebi'nin ailesi ve özellikle de annesi Mutahhara Hanım tarafından yazılmış ve geçimlerinin zor durumda olduğunu beyan eden maruzatlar ve aynı mahiyetteki şehir ileri gelenlerinin yazdığı dilekçeler ve bunlara karşı vekil şeyhlerin ve taraftarlarının yazdığı maruzatlarıdır. Bk. *KMMA*, Dosya No: 97/1-52.

64) Veled Çelebi, *Konya Vilayetinin Ahvâl-i Umumiyye-i Tarihiyyesi*, s. 824; A. Süheyl Ünver, a.g.m., s. 37.

65) Nuri Köstüklü, "Vatan Savunmasında Gönül Erleri: Mücâhidîn-î Mevleviyye Alayı", *X. Milli Mevlânâ Kongresi*, s. 222.

66) Bk. Nilgün Açık, *Eski Türk Edebiyatında Mevlevilik Etkisi ve Mevlevî Şairler*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), GÜSBE, Ankara 2002.

67) Doğan Karaağaoğlu, "Kütahya'da Mûsiki", *Kütahya Atatürkün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, s. 701. Kütahya'da kendisini ziyaret ettiğimiz Kütahyalı ressam Ahmet Yakuboğlu'nun tabloları arasında, Kütahya Mevlevîhanesi müntesiplerinden ve tekkelerin kapatılmasından sonra da Kütahya'da Mevlevîliğini devam ettiren Akif Dede'nin A. Yakuboğlu tarafından yapılmış bir tablosunu görme imkanı bulduk.

Efendi'nin gayretleri ile tamir edilmiş ve tamire dair kitâbe dergâhın batı duvarına asılmıştır. 1229/1813 yılında Kütahya'da ikamete mahkûm olan Sadrazam Galip Paşa da, dergâh yakınındaki bir hâneyi Mevlevî şeyhlerine tahsis etmiş ve buna dair bir vakfiye tanzim etmiştir. II. Mahmud döneminde Mevlevîhane bütün müstemilatiyla elden geçirilmiş ve semâhâne, selamlık, harem dairesi, derviş hücreleri ve matbah 1251-1255/1835-1839 yılları arasında onarılmıştır⁶⁸. Aynı şekilde dergâh, Abdülmecîd ve mutasarrıf Mazhar Paşa zamanında 1257/1841 yeniden onarılmıştır. Bu onarımın Abdülmecîd tarafından yaptırıldığına dair bir kitabe de dergâhta bulunmaktadır⁶⁹.

XIX. asra ait bazı Kadı Sicilleri'nde dergâhın tamirine dair bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan birinde 1252/1836 tarihinde, Kütahya Mevlevîhânesi şeyhi Abdülkadir Çelebi'nin isteği üzerine tekkenin tamiri için Kütahya Feriki Hafız Mehmet Paşa'ya emir verildiği belirtilmektedir. Hafız Paşa zamanında tamire başlanmışsa da Paşa'nın Kütahya'dan ayrılması neticesinde tamir yarım kalmış, Galata Mevlevîhânesi şeyhi Kudretullah Dede'nin de aracı olması neticesinde 53979 kuruşluk tamirat tamamlanmıştır⁷⁰.

1265/1848 senesinde postnişin Abdülkadir Dede, dergâhın çeşmelerini tamir ettirmiş, 1282/1865 yılında da Şehizâde Ahmed Hamdi geliri Mevlevîhâne dervişlerine verilmek şartıyla, Demirci kazasında bir değirmen ve bir bahçe vakfetmiştir⁷¹.

1305/1887 yılında II. Abdülhamid'in emriyle Mevlevîhâne yeniden inşâ edilmiştir. Yine aynı kayıtlarda, 1306/1888 yılında Mutasarrıf Tevfik Paşa zamanında dergâhın onarıldığı ve dergâh camisindeki minberin de yenilenip, hatipliğini de İdris Hamdi Çelebi'nin tayin edildiğine dair bilgiler verilmektedir⁷².

XIX. asrın sonlarında dergâh, vekillerin kötü idaresi neticesinde harabe bir hale düşmüş ve bu durumun 1327/1909 yılına kadar devam ettiği görüyoruz.

Kütahya Mevlevîhânesi diğer Mevlevî dergâhları gibi zengin vakıf gelirlerine sahiptir. Fakat dergâhın sahip olduğu geniş vakıflar zamanla azalmış, XVI. asrın başlarında 14 353 akçe iken⁷³ XX. asrın başlarında bu gelirlerin 1326/1908 senesinde 12 572 kuruş, 1327/1909 senesinde de 23 339 kuruş olduğu görülmektedir ki bu durum XIX. asrın sonlarında da farklı değildir⁷⁴.

68) İ.H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 148; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, Kütahya 1964, s. 9.

69) İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 149; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 74; Kitabeler için bk. Ara Altun, "Kütahya'nın Türk Devri Mîmârîsi, Bir Deneme", *Kütahya Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılına Armağan*, s. 351-352.

70) İ. H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 148; *Başbakanlık Osmanlı Arşivleri (BOA)*, İrâde Dâhiliye 1315 (20 L 1256/19 Ağustos 1840)

71) Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, s. 10.

72) İ.H. Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s. 148-149; Hamza Güner, *Kütahya Camileri*, s. 9-10; A. Altun, *a.g.m.*, s. 353; H. Özönder, *a.g.m.*, s. 74. Ayrıca Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgede bu tamirata işaret etmektedir. Bk. *BOA*, Cevdet Tasnifi, 2105, (Tarihsiz).

73) M. Çetin Varlık, *XVI. Yüzyılda Kütahya Sancağı*, s. 170.

74) *KMMA*, Dosya No: 97/3; *KMMA*, Dosya No: 97/34.

1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte Kütahya Mevlevîhanesi harap duruma gelmiştir. Kütüphanesi Vahit Paşa İl Halk Kütüphanesine aktarılmıştır. Elimizde Konya Mevlânâ Müzesi arşivinde bulunan ve Ulvî Dede tarafından gönderilen Mevlevîhane kütüphanesindeki eserlerin bir listesi bulunmaktadır⁷⁵. Zamanla yıpranan dergâh müştemilatından semâhane 1959 yılında esaslı bir tamir neticesinde Dönerler Camii olarak ibadete açılmış, 1964 ve 1972 yıllarındaki onarım ve ilavelerle günümüze intikal etmiştir. Yine 1964 yılında matbah ve derviş hücreleri onarılarak Kızılay Aşevi haline dönüştürülmüştür⁷⁶. Son olarak Kütahya Belediyesi ve Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından dokuz ay süren tadilat çalışmalarının bitmesiyle Mevlâna Celâleddin Rumi'nin torunu Celâleddin Ergün Çelebi'nin kabrinin de bulunduğu Dönerler Camii restore edilerek yeniden ibadete açılmıştır. Tadilatın caminin tarihî özelliği aynen muhafaza edilmiş ve 31 Mart 2004 tarihinde Dönerler Camii yeniden ibadete açılmıştır⁷⁷.

Bu gün mevlevîhânenin türbe/hazire kısmında kabirleri bulunan Mevlevîlerin isimleri şunlardır:

Türbede kabri bulunan Mevleviler:

- 1- Celâleddin Ergün Çelebi (ö. 775/1373)
- 2- Burhâneddin İlyas Çelebi (ö. 798/1396)
- 3- Zeynüddin Çelebi (ö. 828/1424)
- 4- Mehmet Çelebi (ö. 1060/1650)
- 5- Kâmile Hanım
- 6- Emine Hanım
- 7- Hatice Hanım (ö. 1112/1700)
- 8- Fatma Hanım (ö. 1122/1710)
- 9- Havva Hanım (ö. 1123/1712)
- 10- Ali Şâkir Çelebi (ö. 1122/1710)
- 11- Şeyh Muhammed Ali Çelebi
- 12- Mustafa Sâkîb Dede (ö. 1148/1735)
- 13- İsmail Hakkı Çelebi (ö. 1307/1889)

Hazirede medfun bulunan (22 kabir) ve isimleri tespit edilen Mevlevî zevât da şunlardır:

- 1- Ahmed Halis Dede (ö. 1161/1748)
- 2- Sâdık el-Mevlevî (ö. 1161/1748)
- 3- Şeyh Abdurrahim Ata el-Mevlevî (ö. 1206/1791)
- 4- Mehmed Fâik Efendi (ö. 1216/1802)
- 5- Rağıp Paşa'nın kerimesi Hasibe Hanım (ö. 1240/1825)

75) *KMMA*, Dosya No: 65/5

76) S. Parlak-B. Tanrıkorur, "Kütahya Mevlevîhanesi", *DİA*, XXVII, s. 3.

77) *Kütahya Tellal Gazetesi*, 31.03.2004 tarihli nüsha.

- 6- Abdülkâdir Çelebi (ö. 1272/1856)
- 7- Paşazâde şeyh Abdullah Efendi (ö. 1307/1890)
- 8- Salih İbni Sakıb Çelebi (ö. 1308/1891)
- 9- Ahmed Bedevî Efendi'nin kerimesi Fatma Hanım (ö. 1314/1897)
- 10- Müderris el-Hâc Ali Rıza Efendi (Konya Ulemâsından) (ö. 1314/1897)
- 11- Fatma Hanımın mahdumu Ahmed İhsan (ö. 1315/1898)
- 12- Şeyh Ahmed Saib Dede (ö. 1329/1911)
- 13- Yahya Sakıb Çelebi ibn-i İsmail Hakkı Çelebi.

Sonuç:

Mevlevîlik tarihi içinde ilk tesis edilen Mevlevî dergâhlarından olan Kütahya Mevlevîhanesi, uzun süre âsitâne olarak Mevlevîliğe hizmet etmiş, burada yetişen bir çok Mevlevî ile Kütahya şehri başta olmak üzere Türk kültür, sanat ve edebiyatına katkıda bulunmuştur. Özellikle Sultan Veled'in Kütahya'ya karşı teveccühü kendisinden sonra da Kütahya şehrini Mevlevîler arasında önemli bir merkez kılmıştır. Bu sebeple olsa gerektir ki, Kütahya Mevlevîhânesi'ne ilk şeyh olarak Mevlânâ soyundan bir çelebi (Celâleddin Ergûn Çelebi) tayin edilmiş ve tarih boyunca dergâhın postunda çelebilerin oturması bir gelenek halini almıştır. Bu mevlevîhânedeki yetişen başta Mustafa Sakıb Dede ve Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Ebu Bekir Dede olmak üzere birçok Mevlevî, Mevlevîlik tarihinde tasavvuf, kültür, sanat ve edebiyat açısından önemli isimler olarak zikredilmiştir.

Bu gün bina ve müştemilatıyla ayakta kalabilen nadir Mevlevî dergâhlarından olan Kütahya Mevlevîhânesi'nin semâhane bölümü "Dönerler Camii" olarak ibadete açıktır. Bizim burada teklifimiz, "Dönerler Camii" isminin "Mevlevîhâne Camii" veya "Ergûn Çelebi Camii" olarak değiştirilmesidir. "Dönerler" kelimesi bize göre dışarıdan, bu kültürü tanımayan veya bu kültüre aşina olmayan bir bakışın ifadesidir. Nitekim oryantalistlerde aynı ifadeyi (Whirling Dervishes=Döner Dervişler) kullanmaktadırlar. Asırlardır Kütahya şehrinde Mevlânâ ve Mevlevîliğin temsilciliğini yapan bu mekanın isminin mazisine layık bir isim olması yine asırlardır bu kültürü yakından tanıyan Kütahyalıların da arzusu olsa gerektir diye düşünüyoruz.